

Book review

Received: September 24, 2022

Corrected: October 03, 2022

Accepted: October 05, 2022

Mirko Grčić

Prof. Dr. Stevan M. Stanković: SERBIA - CITIES, MUNICIPALITIES, SETTLEMENTS.

“Pravoslavna reč”, Novi Sad, 2018, 920 pages.

The great Serbian geographer Jovan Cvijić bequeathed his students and followers to study the Serbian lands and the Serbian people. The best living representative and supporter of Cvijić's school of geography, prof. Dr. Stevan Stanković, emeritus, realized his intellectual debt a long time ago and devoted himself to that goal. As Cvijić used to be, so is prof. Stanković traveled tirelessly, carried out field research on mountains, lakes, rivers, inspected practically every corner of Serbia, visited every city, museum, monastery, spa. In addition, for each of his researches, he studied extensive literature of various scientific origins and wrote tirelessly. His great work energy, but also his talent for scientific work and field observations, is evidenced by his huge scientific opus, which ranks him among the most productive Serbian geographers of all time. He synthesized and presented his vast knowledge and decades of experience in geographical studies of rivers, lakes, mountains, spas, cities, roads, tourist attractions and sights of Serbia in this book.

The book looks imposing, with 920 pages of large format (37 cm), in a hard leather binding with gold printing, with lavish illustrations, expertly selected content and text with a clear style and expression. It is a great work, the "king-book", the biggest book on geography that we have had so far. But the book is richer in content than in volume. It contains a huge amount of data, facts, observations about the geographical inventory of Serbia. Every word is in its place, every piece of information is selected and you know what it is for, every photo serves as a text. If the value of a book is measured by the number of facts and data, then this book is a real "treasure chest".

In the preface of this book, the President of the Republic of Serbia, Aleksandar Vučić, as a good connoisseur of geography and aware of its value in social practice, reminds us of the thought of the great theorist of cities, Lewis Mumford, "that the city, urban space in general, is shaped in the process of vertical differentiation of knowledge, imagination and social powers. Where people, knowledge, power and imagination meet, space is created for other life possibilities. This book, studiously, scientifically and culturally precise, points us to such spaces - our cities, municipalities, villages, settlements..., but at the same time it reminds us of the wealth and heritage towards which we must build a relationship of respect, domestic business and improvement and that what we create at the

present moment hand over tomorrow better and richer to some future generations". He points out that this book, as an extensive and multifaceted study, "can be considered a specific encyclopedia of Serbia at the beginning of the 21st century, a necessary textbook for a new kind of nativeness that goes beyond the borders of the place we live in, creating a thought about a unique space that we must be aware of and which, in every sense, business and cultural, we have to approach with the greatest dedication and commitment". Then he adds that the book Serbia, cities, municipalities and settlements "picturesque in stories and narrative in illustrations, unites these spaces and builds a symbiotic spirit of scientific outlook and life experience, a diagram of duration, the nerve of time, an image of intellectual power that is drawn from a rich tradition, complex and dynamic, and of our participation in the eternal story of the duration and construction of life in these areas. This book is proof, based on scientific research and facts, of how rich Serbia is, historically, culturally and economically. Therefore, it is a kind of encyclopedia of Serbia, a guide to each of it's to a citizen what Serbia has and what it can offer, and to a foreigner - what are the tourist and economic potentials of each place in Serbia".

It is not easy for Serbia today, it has it's own problems and troubles of an economic and geopolitical nature, in solving which it needs diplomatic support, but also reliance on it's own geographical potential. In the book, the author highlights the natural and anthropogenic value and beauty of Serbia, the best that this country has, knowing that this nation can feel proud, secure and peaceful by relying only on it's own strength. "This book about urban and rural Serbia best illustrates the multiculturalism and cultural, geographical, economic, socio-anthropological complexity of Serbia as a whole. Enough to be satisfied, but not enough to be calm and sleepy, because the effort to create this book is a general paradigm of effort which should be fulfilled every working day to make Serbia better", concluded President Vučić in the preface.

The author's goal is not to prove the correctness of some theoretical schemes and models, which is characteristic of a deductive approach, but based on an empirical autopsy of the space, he writes from the soul, inspired and convincing, evoking the geographical reality of Serbia with suitable epithets, adjectives and photographs. His text is not a mere description and crossing of various data, which is characteristic of the horological concept. True, in this book, the author starts from the description of the geographical inventory, but wherever necessary, he takes off in the direction of scientific explanation of the genesis and evolution of phenomena and possible applications in different spheres of social practice, especially in tourism and spatial planning.

The introduction to the book contains the author's observations about cities, which, like people, have their own face and destiny. He points out that cities in Serbia are one of the signs of it's recognition. In literary and other works, Serbia was often depicted as a "country of peasants", but from this book by Professor Stanković, we see that cities were historically the cultural focal points that illuminated rural areas with new light and drove the general socio-economic progress forward. The author notes that "by flipping through this richly illustrated monograph, interested readers embark on a virtual journey to our cities to get to know their origin, past, development and roles, and make their own judgment about the perspective of some of them or all together".

In the section "Past for Appreciation", the author looks at the genesis and historical fate of old cities and fortresses that stand as silent witnesses of long-ago events with the eyes of a geographer. Those that have been renovated get a new, touristic function.

In the section "Towns and Towns", Professor Stanković talks about towns and small towns in Serbia in the 19th century and their transformation into cities after liberation, according to the descriptions of Vladimir Karić and Jovan Cvijić. Special attention is paid to Cvijić's classification of settlements, which is based on his field research of typical positions, physiognomy, morphology, genesis, functions. When Serbia established a statistical service, classifications of settlements according to the size of the population also appeared. According to this criterion, the author concludes that Serbia still has few large cities, over 100,000 inhabitants, but that is why the number of smaller cities and municipal centers is satisfactory, even when some of them are still only small towns without distinctly urban characteristics. The author draws attention to Cvijić's observations about the connection of the origin and growth of cities with attractive geographical positions, especially with positions at intersections in the road network, which influenced the development of the functions of central places for the wider hinterland and the attraction of migration in the village-city relationship. The very physiognomy of the Balkan towns and cities depended a lot on the cultural belts, which influenced the varieties, which today can only be recognized in traces in the old parts of the cities.

In the section "Education as the basis of progress", some recent factors of the transformation of cities in imitation of Central European ones are discussed, such as trade, education, regulation and urban plans, and in this connection the classification of cities is also changing, from which categories such as towns and villages, and an administrative criterion for determining the status of a town is introduced.

In the section "Ministry of Art and Beauty of Cities", the author points out that in the Constitution of Serbia from 1862, the Ministry of Buildings was introduced, which, among other things, had the task of taking care of the art and beauty of cities, towns and villages during the construction of public buildings and monuments. It then looks at the changes in the administrative division of Serbia from the liberation in the 19th century until today.

A separate chapter is dedicated to each area and a section to each municipality, with identification maps, original photographs from the field and tables harmoniously integrated into the text. With concise words and pictures, the author guides the reader from place to place, tirelessly showing and explaining to the reader what is specific, characteristic, interesting, what should be seen, visited and felt in the area of Serbia, like in an open-air museum.

*

The author starts from the regional-geographical approach, taking the administrative-territorial principle of regionalization. The territory of the Republic of Serbia is administratively divided into 30 administrative districts or areas that correspond to the European statistical regionalization at the NUTS-3 level. Areas are divided into local administrative unit's (LAUs) such as city and municipality areas. Accordingly, the book is divided into 30 chapters bearing the names of administrative areas, and these are divided into sections dedicated to each of the 29 cities and 197 municipalities/municipalities. The author views each of them as a functional regional entity with a specific urban center, and systematically provides an insight into the physical-geographical, historical, demographic, economic, traffic, tourism, urban, spatial planning and other characteristics and specificities, as well as into the potential and possibilities of sustainable development. Larger rural settlements and village com-

munity centers, towns and other city-type settlements were not neglected either. With pictures and words, the author guides the reader to get to know the cities and municipalities of Serbia, their past, values and beauties, to open their horizons and point out what they should look at and what to pay attention to when they visit them.

The presentation begins with the Belgrade region and area. In the preamble, it was pointed out that this city has been of inestimable importance for several centuries, not only as the capital and largest city of Serbia, but also as a Balkan, European and world city, which has "an outstanding geographical, traffic, touristic, strategic, economic, political and functional position and importance". The first section is dedicated to the turbulent past of Belgrade. That stormy past was related to the importance of the geographical position of this city. Therefore, the exposition begins with the geographical location and the characteristics of the climate. Then it is pointed out that "it's Danube and Sava rivers give Belgrade a special feature", which are also represented in the coat of arms of this city. In addition to the rivers, a special landmark of Belgrade is Mount Avala, known in the past for mining and the strategically important Žrnov fortress, and today for the Monument to the Unknown Hero and the elegant television tower that dominates the city skyline and serves as the most beautiful viewpoint. Considerable attention was paid to the demographic development and spatial expansion of the city. In the section titled "Magnificent city on the shores of the "sea", referring figuratively to the former Pannonian Sea that existed in the distant geological past, the author gives an inspired description of the geographical position and importance of Belgrade in the past and today, also giving a word to Jovan Cvijić, "a scholar of poetic expressiveness, a man of refined style and taste for beauty", Nobel laureate Ivo Andrić, "novelist, storyteller, essayist, poet, thinker of unimaginable proportions" and Predrag Peđa Milosavljević, lawyer, diplomat, painter and writer, a man of refined spirit and extraordinary imagination". The author dives into the depths of the centuries and gives a retrospective of memorable events from the history of this city. In the section "Witnesses of defense, reconstruction and construction" due attention is paid to numerous invasion attacks, war destruction in the First and Second World Wars and NATO aggression, after which the city rose again like a phoenix from the ruins and ashes. Peculiarities, unrepeatable events, unique institutions and famous creators who bear the epithet "Belgrade". Then, under the title "Tourist center of Serbia", a concise but meaningful overview of Belgrade's tourist attractions, which attract an increasing number of domestic and foreign tourists every year, is given. At the end, the territorial organization and administrative division of the region, i.e. the Belgrade area into ten urban and seven suburban municipalities, is briefly presented. In the rest of the text of this chapter, there are sections with several pages dedicated to city and suburban municipalities: Stari grad - the oldest urban unit, Vračar - the smallest Belgrade municipality, Palilula - a municipality on both sides of the Danube, Zvezdara - and the astronomical observatory "Zvedarnica", Voždovac - from Autokomanda to Avala, Čukarica - between Ada Ciganlija and Umka, Rakovica - a long industrial tradition, New Belgrade - a city grown from sand, Zemun - the charm of Gardoš and the Danube quay, Surčin - the youngest municipality in Belgrade, Barajevo - a green oasis near Belgrade, Grocka - orchards over the Danube, Lazarevac - the center of mining and energy, Sopot - a town at the foot of Kosmaj, Mladenovac - and it's Selters spa, Obrenovac - thermal power plants, floods, solidarity and renewal.

The chapter entitled "South Bačka area" begins with a preamble in which the favorable geographical and important traffic, touristic and functional position, as well as the cultural and historical importance of this area and it's administrative-administrative, eco-

conomic and cultural center of Novi Sad, is highlighted. Novi Sad - the city on the Golden Beam, is shown as one of the most beautiful and well-organized cities of Bačka, Vojvodina and Serbia, and as the center of important cultural and political events and manifestations, which is why it was named "Serbian Athens" for a reason. Furthermore, through the prism of geography, he talks about the traces of ancient settlement, the genesis and evolution of the medieval city, the status of a free royal city granted to it by Empress Maria Theresa in 1780 and the privileges that went with it, about notable personalities such as Svetozar Miletić, Jovan Jovanović Zmaj and many others, as well as about important cultural and educational institutions, among which Matica srpska, Serbian Theater and others stand out, which were significant for the construction of Serbian identity in these areas. The importance of Novi Sad as a traffic link between the Balkan Peninsula and Central Europe was highlighted, which influenced the concentration of economic facilities and the city's demographic growth. Various monumental heritage, church and other architecturally valuable buildings, Vojvodina Museum and Archives of Vojvodina, art collections, theaters, Matica Srpska Library, Novi Sad Fair and other sights are shown. Special attention is paid to tourist resources and hospitality facilities, with an overview of the number of tourists and overnight stays in this most visited city in Serbia after Belgrade. At the end, a brief overview of the settlements in the vicinity of Novi Sad (Sremska Kamenica, Bukovac, Futog, Kovilj, Begeč) and Petrovaradin as a famous fortress and viewpoint is given. Next follows an inspired description of Sremski Karlovac as a unique, colorful and famous place of inspiration, the Zion of Serbian Orthodoxy, the birthplace of the poet Branko Radičević, a city-museum, and the elegant Karlovac bermet wine. The author then gives an overview of the specific characteristics and sights of other municipalities in southern Bačka, such as: Titel - birthplace of Mileva Marić, Žabalj - once known for its šajkas and today for its artesian wells, Temerin - birthplace of Lukijan Mušicki, Bečež - town on the Tisza, Srbobran - part of the former Bačka nahija and Potiska crown district, Vrbas and its industry, Bački Petovac - the largest center of Slovaks, Beočin - the city of cement, Bačka Palanka - a municipality on both sides of the Danube, Bač - in the sign of the fortress and holy places.

Then follows a series of chapters on other areas, their functional and municipal centers: West Bačka region - Sombor, Apatin, Odzaci and Kula; North Bačka region - Subotica, Bačka Topola and Mali Idoš; Srem region - Ruma, Sremska Mitrovica, Šid, Pećinci, Indija, Irig; South Banat region - Pančevo, Bela Crkva, Vršac, Kovin, Plandište, Alibunar, Kovačica, Opovo; Central Banat region - Zrenjanin, Sečanj, Žitište, Nova Crnja, Novi Bečež; North Banat region - Kikinda, Kanjiža, Čoka, Novi Kneževac, Senta and Ada; Danube region - Smederevo, Smederevo Palanka and Velika Plana; Braničevo region - Požarevac, Kostolac, Veliko Gradište, Golubac, Malo Crniće, Žabari, Petrovac, Kučevo, Žagubica; Bor region - Majdanpek, Donji Milanovac, Kladovo, Negotin, Bor; Zaječar region - Zaječar, Boljevac, Sokobanja, Knjaževac; Pirot region - Pirot, Dimitrovgrad, Babušnica, Bela Palanka; Jablanica region - Vlasotince, Crna Trava, Leskovac, Bojnik, Lebane and Medveđa; Toplica region - Žitordjaja, Prokuplje, Blace, Kuršumlija; Kolubara region - Ub, Lajkovac, Ljig, Mionica, Valjevo, Osečina; Mačva region - Šabac, Vladimirci, Koceljeva, Bogatić, Loznica, Krupanj, Ljubovija, Mali Zvornik; Zlatibor region - Bajina Bašta, Kosjerić, Požega, Uzice, Čajetina, Arilje, Nova Varoš, Priboj, Prijepolje and Sjenica; Raška region - Kraljevo, Vrnjačka Banja, Raška and Novi Pazar; Moravian Region - Čačak, Gornji Milanovac, Ivanjica; Pomeranian region - Svilajnac, Despotovac, Jagodina, Čuprija, Paraćin and Rekovac; Šumadija region - Arandjelovac, Topola, Rača, Lapovo, Batočina,

Kragujevac, Knić; Nišava region - Niš with the city municipalities of Medijana, Palilula, Crveni Krst, Pantelej, then Niška Banja, Svrljig, Aleksinac, Razanj, Merošina, Doljevac, Gadžin Han; Rasin region - Kruševac, Čičevac, Varvarin, Trstenik, Aleksandrovac, Brus; Pčinja region - Vranje, Vladičin Han, Surdulica, Bosilegrad, Trgoviste, Bujanovac and Preševo. A special chapter is dedicated to areas, cities and municipalities of Kosovo and Metohija - Pristina and it's surroundings, Kosovo Polje, Obilić, Glogovac, Srbica, Podujevo, Vučitrn, Novo Brdo, Kosovska Kamenica, Prizren, Dragaš, Peć and Peć Patriarchate, Decani, Istok, Klina, Đakovica, Orahovac, Uroševac, Suva Reka, Štimlje, Gnjilane, Vitina, Kačanik, Kosovska Mitrovica, Leposavić, Zvečan, Zubin Potok and Štrpce.

Cities, municipal centers and the settlements belonging to them are presented encyclopedically concisely, precisely and clearly, so that, according to the author in the Foreword, the readers would be informed about the population of Serbia, it's numerous and very diverse settlements, some of which have a long continuity of existence, a turbulent historical past and future, which depends on the overall economic, social and political situation in the country and the surrounding area, with a clear message: "Serbia is in great need of expedient inter-settlement, inter-city and cross-border cooperation", both in order to achieve a more even territorial distribution of the population, demetropolization and balanced development of the settlement network, as well as, due to more rational use of natural resources, optimal valorization of tourist potentials, revitalization of depopulated areas, protection of the environment and cultural and historical heritage and solving other common territorial problems.

The author clearly had enormous work energy, courage and enthusiasm, so that the endeavors of writing such a book are worthy of a larger institute. His text is based on two basic types of informative-documentary statements - direct, based on rich field experience and observations, and indirect, based on various documentary material such as statistical sources, photographic and cartographic attachments, scientific studies and the like. These two types of statements in Stanković's book continuously permeate, intersect, supplement and mutually support each other, striving for the most comprehensive elucidation of geographical reality. If the author is known by the book, then we can say that behind this book stands a writer with a pen and gift of observation, a synthetic geographer who combines the verticals of scientific knowledge about natural and anthropogenic elements of space into one whole.

We are especially indebted to this geographer for the informative dimension of his book, which is based on very diligent recording and scientific explanation of geographical inventory and historical facts or on brilliant descriptions of the spirit of the place of certain cities and the cultural identity of certain cities and municipalities. Precisely because of it's informative and aesthetic dimension, and also bilingual - in Serbian and English, the book will be interesting not only as a gift for foreign politicians, diplomats, investors, or as a souvenir for tourists, but also as a source of inspiration for experts in local self-governments. state administration, spatial planning, scientific research institutes and institutions, who want to get to know this country, it's natural beauty, cultural heritage and geographical specificities. If Njegoš once wrote the work "Mirror Serbian" in a different context, this book by prof. emeritus Stevan Stanković can be called the "Mirror of Serbia", but also a mirror of his work so far.

Mirko Grčić

Преглед књиге

Примљено: 24. септембра 2022.

Исправљено: 03. октобра 2022.

Прихваћено: 05. октобра 2022

Мирко Грчић

**Проф. др Стеван М. Станковић: СРБИЈА – ГРАДОВИ,
ОПШТИНЕ, НАСЕЉА.**

„Православна реч“, Нови Сад, 2018., 920 стр.

Велики српски географ Јован Цвијић је својим ученицима и следбеницима оставио аманет да проучавају српске земље и српски народ. Понајбољи живи представник и поборник Цвијићеве географске школе проф. емеритус др Стеван Станковић, схватио је одавно свој интелектуални дуг и посветио се томе циљу. Као некад Цвијић, тако је и проф. Станковић неуморно путовао, вршио теренска истраживања на планинама, језерима, рекама, прегледао практично сваки кутак земље Србије, посетио сваки град, музеј, манастир, бању. Осим тога, за свако своје истраживање проучио је обимну литературу различите научне провенијенције и неуморно писао. О његовој великој радној енергији, али и даровитости за научни рад и теренске опсервације, сведочи његов огроман научни опус, по којем се сврстава међу најпродуктивније српске географе свих времена. Своје огромно знање и вишедеценијско искуство у географским проучавањима река, језера, планина, бања, градова, путева, туристичких лепота и знаменитости Србије, синтетизовао је и изложио у овој књизи.

Књига делује импозантно, на 920 страна великог формата (37 cm), у тврдом кожном повезу са златотиском, са раскошним илустрацијама, зналачки одабраним садржајима и текстом јасног стила и израза. То је велико дело, „књига-цар“, највећа књига из географије коју смо до сада имали. Али, књига је богатија по садржају него по обиму. Она садржи огроман број података, чињеница, запажања и опсервација о географском инвентару Србије. Свака реч је на свом месту, сваки податак је одабран и зна се чему служи, свака фотографија је у функцији текста. Ако се вредност једне књиге мери бројем чињеница и података, онда је ова књига прави „ковчежић са благом“.

*

У Предговору ове књиге председник Републике Србије Александар Вучић, као добар познавалац географије и свестан њене вредности у друштвеној пракси, подсећа нас на мисао великог теоретичара градова Луиса Мамфорда, „да се град, урбани простор уопште, обликује у процесу вертикалне диференцијације знања, имагинације и друштвене моћи. Тамо где се сусрећу људи, знање, моћ и имаги-

нација ствара се простор за друге животне могућности. Ова књига, студиозно, научно и културолошки прецизно, указује нам на такве просторе - наше градове, општине, села, насеља..., али нас истовремено и опомиње на богатство и наслеђе према којем морамо да изградимо однос поштовања, домаћинског пословања и унапређивања и да оно што стварамо у актуелном тренутку предамо сутра боље и богатије неким будућим генерацијама“. Затим истиче да ова књига, као обимна и вишезначна студија, „може се сматрати и специфичном енциклопедијом Србије на почетку XXI века, неопходним уџбеником за нову врсту завичајности која превазилази границе места у којем живимо, стварајући мисао о јединственом простору којег морамо бити свесни и којем, у сваком смислу, пословном и културолошком, морамо да приступимо с највећом посвећеношћу и обавезом“. Затим додаје да књига Србија, градови, општине и насеља „сликовита у причама и наративна у илустрацијама, обједињује те просторе и гради симбиотички дух научног погледа и животног искуства, дијаграм трајања, нерв времена, слику интелектуалне моћи која се црпи из богате традиције, комплексне и динамичне, и нашег учешћа у вечној причи трајања и грађења живота на овим просторима. Ова књига је доказ, утемељен на научним истраживањима и чињеницама, колико је богатство Србије, историјско, културно и привредно. Стога је она својеврсна енциклопедија Србије, водич сваком њеном грађанину шта Србија има и шта може да понуди, а странцу - који су туристички и привредни потенцијали сваког места у Србији“.

Србији данас није лако, она има своје проблеме и невоље економске и геополитичке природе, у решавању којих јој је потребна дипломатска подршка, али и ослонац на властите географске потенцијале. Аутор у њој истиче у први план природне и антропогене вредности и лепоте Србије, оно најбоље што ова земља има, знајући да се овај народ може осећати поносним, сигурним и спокојним уздајући се само у своје снаге. „Ова књига о варошкој и сеоској Србији најбоље осликава мултикултуралност и културолошку, географску, привредну, социо-антополошку комплексност Србије као целине. Довољно да будемо задовољни, али недовољно да будемо спокојни и успавани, јер труд да се створи ова књига јесте општа парадигма труда који треба да испуни сваки радни дан да Србија буде боља“, закључује председник Вучић у Предговору.

*

Циљ аутора није да доказује исправност неких теоријских схема и модела, што је карактеристично за дедуктивни приступ, већ на основу емпиријске аутопсије простора пише из душе, надахнуто и уверљиво, дочаравајући прикладним епитетима, придевима и фотографијама географску стварност Србије. Његов текст није пука дескрипција и укрштање разноврсних података, што је карактеристично за хоролошки концепт. Истина, аутор у овој књизи полази од дескрипције географског инвентара, али где год је то потребно прави узлете у правцу научног објашњења генезе и еволуције појава и могуће апликације у различитим сферама друштвене праксе, посебно у туризму и просторном планирању.

Увод књиге садржи опсервације аутора о градовима, који као и људи, имају своје лице и своју судбину. Истиче да су градови у Србији један од знакова њеног препознавања. У књижевним и другим делима Србија је често приказивана као „земља сељака“, али из ове књиге професора Станковића видимо да су градови историјски били она културна жаришта која су обасјавала руралне просторе новом светлошћу и покретала општи друштвено-економски прогрес напред. Аутор напомиње да „листајући ову богато илустровану монографију, заинтересовани читаоци крећу на виртуелно путовање нашим градовима да би упознали њихов постанак, прошлост, развој и улоге, и сами донели суд о перспективи неких од њих или свих заједно“.

У одељку „Прошлост за уважавање“ аутор оком географа сагледава генезу и историјску судбину старих градова и тврђава које стоје као неми сведоци давно минулих догађаја. Они који су обновљени добијају нову, туристичку функцију.

У одељку „Вароши и варошице“, професор Станковић говори о варошима и варошицама у Србији у XIX веку и њиховом преображају у градове после ослобођења, према описима Владимира Карића и Јована Цвијића. Посебна пажња посвећена је Цвијићевој класификацији насеља која је заснована на његовим теренским истраживањима типичних положаја, физиономије, морфологије, генезе, функција. Када је Србија установила статистичку службу појављују се и класификације насеља према величини броја становника. По том критеријуму, аутор закључује да Србија још увек има мало великих градова, преко 100.000 становника, али је зато број мањих градова и општинских центара задовољавајући, чак и онда када су неки од њих још увек само варошице без изразито урбаних обележја. Аутор скреће пажњу на Цвијићеве опсервације о повезаности настанка и раста градова са атрактивним географским положајима, посебно са положајима на раскршћима у мрежи саобраћајница, који су утицали на развој функција централних места за шире залеђе и привлачење миграција на релацији село-град. Сама физиономија балканских варошица и градова доста је зависила од културних појасева, који су утицали на варијетете, који се данас могу препознати само у траговима у старим деловима градова.

У одељку „Образовање као основ напретка“, разматрају се неки новији чиниоци трансформације градова по угледу на средњоевропске, као што су трговина, образовање, регулациони и урбанистички планови, а с тим у вези мења се и класификација градова, из које нестају категорије као што су вароши и варошице, а уводи се административни критеријум за одређивање статуса града.

У одељку „Министарство за уметност и лепоту градова“ аутор истиче да је у Уставу Србије из 1862. године уведено Министарство грађевина, које је поред осталог имало задатак да се стара о уметности и лепоти градова, вароши и варошица при изградњи јавних објеката и споменика. Затим се осврће на промене административно-управне поделе Србије од ослобођења у XIX веку до данас.

Свакој области посвећено је посебно поглавље а свакој општини одељак, са идентификационим картама, оригиналним фотографијама са терена и табелама складно уклопљеним у текст. Језгровитом речју и сликом, аутор води читаоца од места до места, неуморно показујући и објашњавајући читаоцу шта је специфично, карактеристично, занимљиво, шта треба гледати, посетити и осетити у простору Србије, као у музеју на отвореном.

*

Аутор полази од регионално-географског приступа, узимајући администраивно-територијални принцип регионализације. Територија Републике Србије административно је подељена на 30 управних округа или области које одговарају европској статистичкој регионализацији на нивоу НУТС-3. Области су подељене на локалне административне јединице (ЛАУ) као што су подручја градова и општина. У складу с тим, књига је подељена на 30 поглавља која носе називе административних области, а ова су подељена на одељке посвећене сваком од 29 градова и 197 општина/градских општина. Сваку од њих аутор посматра као функционалну регионалну целину са специфичним урбаним центром, и систематски пружа увид у физичко-географске, историјске, демографске, економске, саобраћајне, туризмолшке, урбанистичке, просторно-планерске и друге карактеристике и специфичности, као и у потенцијале и могућности одрживог развоја. Нису занемарена ни већа сеоска насеља и центри заједнице села, варошице и друга насеља градског типа. Сликаом и речју аутор води читаоца да упознају градове и општине Србије, њихову прошлост, вредности и лепоте, да им отвори видике и укаже шта треба да гледају и на шта да обратe пажњу када их буду походили.

Излагање почиње од Београдског региона и области. У преамбули је истакнуто да је овај град већ више векова имао непроцењив значај, не само као главни и највећи град Србије, него и као балкански, европски и светски град, који има „изванредан географски, саобраћајни, туристички, стратешки, економски, политички и функционални положај и значај“. Први одељак посвећен је бурној прошлости Београда. Та бурна прошлост била је у вези са важношћу географског положаја овог града. Стога излагање почиње од географског положаја и карактеристика климе. Потом се истиче да „посебну одлику Београду дају његове реке Дунав и Сава“ које су представљене и у грбу овог града. Поред река, посебну значајност Београда представља планина Авала, у прошлости позната по рударењу и стратешки важном утврђењу Жрнов, а данас по Споменику незнаном јунаку и елегантном телевизијском торњу који доминира на хоризонту града и служи као најлепши видиковац. Значајна пажња посвећена је демографском развоју и просторном ширењу града. У одељку под насловом Величанствен град на обалама „мора“, мислећи фигуративно на некадашње Панонско море које је постојало у далекој геолошкој прошлости, аутор даје надахнут опис географског положаја и значаја Београда у прошлости и данас, дајући местимично реч и Јовану Цвијићу, „научнику песничке изражајности, човеку истанчаног стила и укуса за лепоту“, нобеловцу Иви Андрићу, „романсијеру, приповедачу, есејисти, песнику, мислиоцу неслућених размера“ и Предрагу Пеђи Милосављевићу, „правнику, дипломати, сликару и књижевнику, човеку истанчаног духа и несвакидашње маште“. Затим аутор понире у дубину векова и даје ретроспективу догађаја за памћење из историје овог града. У одељку „Сведоци одбране, обнове и изградње“ дужна паж-

ња посвећена је бројним освајачким нападима, ратним разарањима у Првом и Другом светском рату и агресији НАТО-а, после којих се град као феникс поново подизао из рушевина и пепела. Под насловом „Епитет као знак распознавања“, дат је сажет преглед бројних специфичности, непоновљивих догађаја, јединствених институција и знаменитих ствараоца који носе епитет „београдски“. Затим се под насловом „Туристичко средиште Србије“ даје сажет али садржајан преглед туристичких знаменитости Београда, које привлаче из године у годину све већи број домаћих и страних туриста. На крају је укратко приказана територијална организација и административна подела региона односно Београдске области на десет градских и седам приградских општина. У даљем тексту овог поглавља следе одељци са по неколико страна посвећени градским и приградским општинама: Стари град - најстарија урбана целина, Врачар - најмања београдска општина, Палилула - општина са обе стране Дунава, Звездара - и астрономска опсерваторија „Звездарница“, Вождовац - од Аутокоманде до Авале, Чукарица - између Аде Циганлије и Умке, Раковица - дуга индустријска традиција, Нови Београд - град израстао из песка, Земун - шарм Гардоша и Дунавског кеја, Сурчин - најмлађа београдска општина, Барајево - зелена оаза надомак Београда, Гроцка - воћњаци над Дунавом, Лазаревац - центар рударства и енергетике, Сопот - варош подно Космаја, Младеновац - и његова бања Селтерс, Обреновац - термоелектране, поплаве, солидарност и обнова.

Поглавље под насловом „Јужнобачка област“ почиње преамбулом у којој се истиче повољан географски и важан саобраћајни, туристички и функционални положај, али и културно-историјски значај ове области и њеног управно-административног, привредног и културног средишта Новог Сада. Нови Сад - град на Златној греди, приказан је као један од најлепших и најуређенијих градова Бачке, Војводине и Србије, и као центар важних културних и политичких догађаја и манифестација, због којих је с разлогом добио назив „Српска Атина“ и „Рацки Париз“. Надаље кроз призму географије говори о траговима давне насељености, генези и еволуцији средњовековног града, статусу слободног краљевског града који му је доделила царица Марија Терезија 1780. године и повластицама које су ишле уз то, о знаменитим личностима као што су били Светозар Милетић, Јован Јовановић Змај и многи други, као и о важним културно-просветним институцијама међу којима се истичу Матица српска, Српско позориште и друге, које су биле значајне за грађење српског идентитета на овим просторима. Истакнут је значај Новог Сада као саобраћајне споне између Балканског полуострва и средње Европе, што је утицало на концентрацију привредних објеката и демографски раст града. Приказани су разноврсно споменичко наслеђе, црквена и друга архитектонски вредна здања, Војвођански музеј и Архив Војводине, уметничке збирке, позоришта, Библиотека Матице српске, Новосадски сајам и друге знаменитости. Посебна пажња посвећена је туристичким ресурсима и угоститељским капацитетима, уз преглед кретања броја броја туриста и ноћења у овом туристички најпосећенијем граду у Србији после Београда. На крају је дат кратак преглед насеља у околини Новог Сада (Сремска Каменица, Буковац, Футог, Ковиљ, Бегеч), и Петроварадина као знамените тврђаве и видиковца. Даље следи надахнут опис Сремских Карловаца као непоновљивог, живописног и знаменитог места инспирације, Сиона српског православља, родног места песника Бранка Радичевића, града-музеја, и отменог карловачког вина бермета. Аутор

потом даје преглед специфичних карактеристика и знаменитости осталих општина јужне Бачке, као што су: Тител - родно место Милеве Марић, Жабал - некад познат по шајкашима а данас по артешким бушотинама, Темерин - родно место Лукијана Мушицког, Бечеј - град на Тиси, Србобран - део некадашње Бачке нахије и Потиског крунског дистрикта, Врбас и његова индустрија, Бачки Петовац - највећи центар Словака, Беочин - град цемента, Бачка Паланка - општина са обе стране Дунава, Бач - у знаку тврђаве и светиња.

Затим следи низ поглавља о осталим областима, њиховим функционалним и општинским центрима: Западнобачка област - Сомбор, Апатин, Оџаци и Кула; Севернобачка област - Суботица, Бачка Топола и Мали Иђош; Сремска област - Рума, Сремска Митровица, Шид, Пећинци, Инђија, Ириг; Јужнобанатска област - Панчево, Бела Црква, Вршац, Ковин, Пландиште, Алибунар, Ковачица, Опово; Средњобанатска област - Зрењанин, Сечањ, Житиште, Нова Црња, Нови Бечеј; Севернобанатска област - Кикинда, Кањижа, Чока, Нови Кнежевац, Сента и Ада; Подунавска област - Смедерево, Смедеревска Паланка и Велика Плана; Браничевска област - Пожаревац, Костолац, Велико Градиште, Голубац, Мало Црниће, Жабари, Петровац, Кучево, Жагубица; Борска област - Мајданпек, Доњи Милановац, Кладово, Неготин, Бор; Зајечарска област - Зајечар, Бољевац, Сокобања, Књажевац; Пиротска област - Пирот, Димитровград, Бабушница, Бела Паланка; Јабланичка област - Власотинце, Црна Трава, Лесковац, Бојник, Лебане и Медвеђа; Топличка област - Житорађа, Прокупље, Блаце, Куршумлија; Колубарска област - Уб, Лајковац, Љиг, Мионица, Ваљево, Осечина, Мачванска област - Шабац, Владимирци, Коцељева, Богатић, Лозница, Крупањ, Љубовија, Мали Зворник; Златиборска област - Бајина Башта, Косјерић, Пожега, Ужице, Чајетина, Ариље, Нова Варош, Прибој, Пријеполје и Сјеница; Рашка област - Краљево, Врњачка Бања, Рашка и Нови Пазар; Моравичка област - Чачак, Горњи Милановац, Ивањица; Поморавска област - Свилајнац, Деспотовац, Јагодина, Ћуприја, Параћин и Рековац; Шумадијска област - Аранђеловац, Топола, Рача, Лапово, Баточина, Крагујевац, Кнић; Нишавска област - Ниш са градским општинама Медијана, Палилула, Црвени Крст, Пантелеј, затим Нишка Бања, Сврљиг, Алексинац, Ражањ, Мерошина, Дољевац, Гаџин Хан; Расинска област - Крушевац, Ђићевац, Варварин, Трстеник, Александровац, Брус; Пчињска област - Врање, Владичин Хан, Сурдулица, Босилеград, Трговиште, Бујановац и Прешево. Посебно поглавље посвећено је областима, градовима и општинама Косова и Метохије - Приштина и њена околина, Косово Поље, Обилић, Глоговац, Србица, Подужево, Вучитрн, Ново Брдо, Косовска Каменица, Призрен, Драгаш, Пећ и Пећка Патријаршија, Дечани, Исток, Клина, Ђаковица, Ораховац, Урошевац, Сува Река, Штимље, Гњилане, Витина, Качаник, Косовска Митровица, Лепосавић, Звечан, Зубин Поток и Штрпце.

Градови, општински центри и њима припадајућа насеља представљени су енциклопедијски сажето, прецизно и јасно, како би се, по речима аутора у Поговору, читаоци информисали о насељености Србије, њеним бројним и веома разноврсним насељима, од којих нека имају дуг континуитет постојања, бурну историјску прошлост и будућност која зависи од свеукупног привредног, друштвеног и политичког стања у земљи и окружењу, с јасном поруком: „Србији је преко потребна сврсисходна међунасељска, међуградска и прекогранична сарадња“, како због постизања равномернијег територијалног размештаја становништва, деметрополизације и уравнотеженог развоја мреже насеља, тако и због рационалнијег коришћења природних ресурса, оптималне валоризације туристичких потенцијала, ревитализације депопулационих подручја, заштите животне средине и културно-историјског наслеђа и решавања других заједничких територијалних проблема.

Географска стварност се свакодневно мења, оно што је актуелно данас већ сутра постаје историја. Мењају се подаци о становништву, привреди, саобраћају. Отварају се нови објекти различите намене, који мењају културни пејзаж у урбаним и руралним просторима. Али ова књига, иако се бави тим темама, неће застарити. Она остаје интересантна и занимљива не само данас, него и за будућност, због своје естетске и информативне димензије. У живом узајамном преплитању и претицању географских, историјских, урбанистичко-планерских, туристичких и других опсервација, аутор вешто провлачи као црвену нит научно-информативну и естетско-дескриптивну димензију текста, који плени пажњу својом лепотом, занимљивошћу и луцидношћу.

*

Аутор је имао очигледно огромну радну енергију, храброст и ентузијазам, да се подухвати писања овакве једне књиге, достојне неког већег института. Његов текст се базира на два основна типа информативно-документарног исказа - непосредном, заснованом на богатом теренском искуству и опсервацијама и посредном, заснованом на разноврсном документарном материјалу као што су статистички извори, фотографски и картографски прилози, научне студије и слично. Ова два типа исказа у Станковићевој књизи се непрекидно прожимају, укрштају, допуњују и узајамно поткрепљују тежећи што исцрпнијем осветљавању географске стварности. Ако се по књизи познаје њен аутор, онда можемо рећи да иза ове књиге стоји писац од пера и посматрачког дара, географ синтетичар који спаја вертикале научних знања о природним и антропогеним елементима простора у једну целину.

Посебно дугујемо овом географу за ону информативну димензију његове књиге, која се заснива на веома прилежном бележењу и научном објашњењу географског инвентара и историјских чињеница или пак на бриљантним описима духа места појединих градова и културног идентитета појединих градова и општина. Управо због информативне и естетске димензије, уз то двојезична - на српском и енглеском језику, књига ће бити интересантна не само као поклон за стране политичаре, дипломате, инвеститоре, или као сувенир за туристе, него и као извор инспирације за стручњаке у локалним самоуправама, државној администрацији, просторном планирању, научним истраживачким институтима и институцијама, који желе да упознају ову земљу, њене природне лепоте, културно

наслеђе и географске специфичности. Ако је Његош својевремено написао у једном другом контексту дело „Огледало српско“, ову књигу проф. емеритуса Стевана Станковића можемо назвати „Огледало Србије“, али и огледало његовог досадашњег веома плодотворног научног рада.

Мирко Грчић